

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ПОНЯТТЬ «КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА» ТА «СТРУКТУРА КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА»

*Шкода М.С. к.е.н., доцент, Закордонець Р.М. магістр
Київський національний університет технологій та дизайну*

Анотація. Проведений аналіз функціональних аспектів категорії «капітал», еволюція поглядів на капітал. Аналіз проведений в розрізі різних економічних шкіл: меркантилісти, фізіократи, маржиналісти, класична школа, неокласична школа, а також проведений аналіз сучасних трактувань поняття «капітал підприємства» та «структура капіталу».

Ключові слова: капітал, структура капіталу, школи економічної думки, джерело прибутку.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ «КАПИТАЛ ПРЕДПРИЯТИЯ» И «СТРУКТУРА КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ»

*Шкода М.С. к.э.н., доцент, Закордонец Р.М. магистр
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Аннотация: Проведенный анализ функциональных аспектов категории «капитал», эволюция взглядов на капитал. Анализ проведен в разрезе различных экономических школ: меркантилисты, физиократы, маржиналисты, классическая школа, неоклассическая школа, а также проведен анализ современных трактовок понятия «капитал предприятия» и «структура капитала».

Ключевые слова: капитал, структура капитала, школы экономической мысли, источник прибыли.

THEORETICAL BASIS OF ECONOMIC ESSENCE OF CONCEPT "CAPITAL ENTERPRISE" AND "ENTERPRISE CAPITAL STRUCTURE"

Shkoda M., Zakordonets R.

Kyiv National University of Technology and Design

Abstract: The analysis of the functional aspects of the category of "capital", evolution views of the capital. The analysis conducted in the context of different economic schools: mercantilists, Physiocrats, marzhinalistov classical school, neoclassical school, as well as the analysis of contemporary interpretations of the concept of "capital company" and "capital structure".

Keywords: capital, capital structure, schools of economic thought, the source of income.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Встановлення оптимального співвідношення між власним та позичковим капіталом, формування інструментарію визначення такого співвідношення, своєчасне та ефективно реагування на зміну зовнішніх факторів є необхідною умовою ефективного функціонування підприємства, забезпечення стабільних фінансово-економічних показників його діяльності. Тому, важливим постає дослідження теоретичного значення капіталу та його структури як основних важелів забезпечення економічної стійкості підприємства.

Короткий аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в дослідження питань сутності капіталу внесли такі вчені, як К. Маркс, А. Маршал, Д. Рікардо, У. Петі, П. Самуельсон, А. Сміт, І. Фішер, Д. Хікс [2,4,6] та ін. Питання оптимізації структури капіталу підприємства висвітлені в працях Дж. Бейкера, С.

Майерса, Н. Майлуффа, М. Міллера, Ф. Модільяні, Дж.К. Ван Хорна, Дж. Вільямса [1,3,10] та ін..

Незважаючи на значний внесок в розвиток теорії структурування та оптимізації капіталу підприємства, подальшого дослідження потребують еволюція трактування даного поняття починаючи з 13ст. і до тепер.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідити структурно-логічну сутність поняття «капітал підприємства» та «структура капіталу підприємства» за ознаками джерел його залучення.

Основні результати дослідження. На сьогодні в економічній літературі існує багато досліджень дефініцій «капітал» та «структура капіталу». Серед різноманіття думок вчених, переважають вивчення функціональних особливостей капіталу, вплив на формування фінансових та економічних результатів роботи підприємства.

На практиці дослідженню теоретичних особливостей формування та функціонування капіталу підприємства приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних авторів.

Починати теоретичний огляд трактувань поняття «капітал підприємства», необхідно, на наш погляд, з етапу зародження економічної думки. Першими ученими, у працях яких з'являється згадування про капітал була школа меркантилістів. Основними її представниками можна назвати Де Сантус, У.Стаффорд, Г.Скаруффі.

Аналізуючи конкретне приватне господарство, представники школи меркантилістів визначали капітал, як конкретну суму грошових коштів, використовуючи яку можливе отримання додаткового доходу. Згідно з даним підходом, капітал розуміється як гроші або багатство[2].

Виходячи з підходу представників школи меркантилізму, можна стверджувати, що в даному випадку капітал уособлюється в конкретному приватному господарстві і аналізується в процесі його обігу.

Процес створення нової вартості капіталу меркантилісти вбачали в його обороті у зовнішній торгівлі: прибуток створюється в процесі того, що країна більш дорого продає або більш дешево купує [2].

Таким чином, аналіз капіталу представниками школи меркантилізму зводився до аналізу його в сфері обігу та представлення у грошовій формі, у вигляді золота або іншого металу.

З розвитком економічної думки починають з'являтися нові підходи до визначення поняття «капітал». Люди починають замислюватися по накопичення багатства. В даний час з'являється нова школа економічної думки – школа фізіократів. Основними представниками даної школи були: Ф. Кене, Дюпон де Немур, аркіз Мірабо, Мерсьє де Ла Рів'єр, Жан Тюрго та інші [2, 7].

Головна теза яку висловлювали представники школи фізіократів заключалася в аналізі виробничих відносин. Згідно з цією тезою частина капіталу, яка була отримана у виробничому процесі не витрачалася, а заощаджувалася для майбутнього використання у виробництві.

Головним ідеологом школи фізіократів можна назвати Франсуа Кене, який, на відміну від представників школи меркантилізму, в капіталі вбачав не конкретну грошову суму, а ті засоби виробництва, які власник може отримати за гроші.

В дослідженнях Ф. Кене вперше в словлюється передбачення, що капітал можна розподілити на дві частини: перша – «щорічні витрати», які характеризують ту частину капіталу, яка необхідна для виробництва продукції (сировина, матеріали) та інша – «первісні аванси», які представляють собою ту частину капіталу, яка

авансується у виробництво на тривалий час (перш за все необхідний інвентар для виробництва продукції) [3].

У висунутій Ф. Кене гіпотезі вперше простежується думка розгляду капіталу як рухомої величини. Згідно з його твердженням капітал, який функціонує у двох формах – виробничій і невиробничій, постійно змінюється. Ф. Кене вперше звернув увагу, що капітал можна розподілити на основний і оборотний.

Разом з тим, послідовник Ф. Кене Адам Сміт не підтримував його концепції, вважаючи, що капітал являє собою частину майна власника, яка здатна приносити дохід. Однак, А. Сміт продовжує розглядати створення нової вартості капіталу в його постійному русі, відходячи від думки Кене, що капітал можна поділити на дві частини. Згідно з трактовкою Сміта капітал створює свою вартість в процесі обігу, його можна поділити на дві частини, однак тільки одну з них (яка безпосередньо використовується в процесі обміну) можна розглядати як капітал [3,6,7].

А. Сміт стверджував, що частину неактивного капіталу власник використовує на засоби виробництва, однак їх не можна розглядати в якості капіталу (їх не можна виразити у грошовій формі). Таке трактування капіталу згідно з підходом меркантилістів. Таким чином, А. Сміт є послідовником ідей, що капітал являє частину багатства, яка виражається у сумі грошових коштів, поділяв капітал на дві частини, одна з яких приносить грошовий дохід, а інша – забезпечує отримання цього доходу.

А. Маршал був послідовником поглядів А. Сміта, розвиваючи його ідею (що капітал можна розглядати у двох формах, одна з яких призначена для отримання доходу) він, на відміну від Сміта, аналізував створення грошової вартості капіталу у виробничому процесі. Таким чином, такий капітал можна було назвати торгово-промисловим капіталом. Розгляд капіталу у грошовій формі було у Маршала розвитком ідей меркантилізму. У своїх працях Маршал підвів ризику першому класичному етапу розвитку капіталізму [4,5].

Інший етап економічної думки починає Д. Кейнс, різко протиставляючи себе всім ідеям класичної школи. Так, перш за все, він, на відміну від класиків, розглядає капітал не як засіб рахунку, що накопичує свою вартість в процесі обміну, а як засіб тривалого користування, що може накопичувати свою цінність. Кейнс вважав, що необхідно аналізувати не реальну обмінну економіку, а інший тип господарства, який він назвав «грошова економіка». На його думку, в такій економіці капітал виконує свою самостійну роль та виступає мотивом для прийняття рішення власником.

Таким чином, на основі запропонованої Кейнсом концепції формування капіталу власника, можна зробити ряд висновків: в розгляд капіталу вводиться людський фактор, вводиться поняття «ефективний попит», а також на даному етапі капітал розглядається як самоорганізуючийся ресурс при залученні соціальної сфери, держави та індивіда.

Критик та послідовник Кейнса – Дж.Р. Хікс вводить найбільш важливе, на наш погляд, поняття. В своїх роботах він розглядає конкретне приватне господарство як динамічну систему, таким чином вводячи в аналіз фактор часу (ситуація може змінюватися не через недосконалість ринків, а через тривалість часу та зміну факторів виробничого циклу).

Разом з тим, Хікс в своїх роботах відходить від грошової теорії вартості капіталу. Він пропонує розглядати капітал не як гроші, що здатні в процесі обміну приносити дохід, а як різновид цінних паперів, які безпосередньо не використовуються у виробничому процесі [3].

Інший етап економічної думки розвивається у 19 столітті. Його основоположниками були К. Марк та Ф. Енгельс і він отримав назву «марксизму». На фоні зміни соціалістичної, соціал-демократичної та демократичної думки, марксистки розглядають капітал не як вічний ресурс, а як ресурс, що використовується у виробничих відносинах, де і створює свою вартість [2].

На думку Маркса, капітал не є сумою матеріальних та виробничих засобів. Він розглядає капітал, як засоби виробництва, що перетворилися на капітал, які самі собою не являють капітал. Навідміну від меркантилістського підходу, Маркс не ототожнював капітал з золотом або сріблом. Необхідно також відзначити інший значний внесок К. Маркса у вчення про капітал. Він запропонував розподіл капіталу на постійний і змінний.

Постійний капітал розглядається як вартість всіх засобів виробництва і розпадається на основний капітал і оборотний капітал. Основний капітал, за визначенням К. Маркса, це засоби праці, функціонуючі в процесі виробництва повністю і переносячі у міру зносу свою вартість на продукт по частинах. Подвійна природа основного капіталу полягає у тому, що перенесена частина вартості обертається разом з продуктом – переходить з товарної форми в грошову, а решта вартості разом з його споживацькою вартістю залишається закріпленою у сфері виробництва, поки не зношується весь основний капітал.

Головним здобутком підходу К. Маркса є розкриття об'єктивної обумовленості такого розподілу. Проведений їм аналіз показав, що тільки змінний капітал, дійсно застосований в процесі праці, створює додаткову вартість [7,10].

Важливим здобутком К. Маркса був розгляд капіталу як самостійно зростаючої вартості, що функціонує у виробничому процесі. Згідно з даним підходом, капітал проходить три стадії: виробничу, грошову і товарну, перетворюючись з однієї в іншу, він і створює нову вартість.

Представниками іншої школи економічної думки – маржиналізму – які внесли значний вклад у розгляд капіталу, були Сей, Сеніор, Бастіа, Мілль.

Дані вчені при розгляді капіталу багато в чому базувалися на поглядах представників класичної школи.

Жан-Батист Сей в своїх роботах розглядав капітал, як засіб створення нової вартості. В своєму «Трактаті політичної економії», він визначив капітал як суму цінностей, за рахунок яких підтримується виробництво та створюється будь-який інший дохід [10].

Разом з тим, навідрізу від існуючих на той час підходів, Ж-Б. Сей вважав, що у процесі створення нової вартості рівноправно приймають участь праця, капітал та природа. Одночасно, Сей віддавав перевагу тим підприємствам, які комбінують ці фактори виробництва з метою створення нового ефекту.

Джон Стюарт Мілль в своїх вченнях поділяв думку А. Сміта. В своїх роботах він приділяв увагу капіталу як функції сберігання, стверджуючи, що «Все, що необхідно для утримання та застосування праці людей... повинно бути спочатку накопичене шляхом сберігання, хтось повинен його виробити та утриматися від споживання» [2].

Сеніор в своїх працях також намагався розвивати ідеї класичної політекономічної школи, розглядаючи капітал, як функцію зберігання. Разом з тим, він вусунув свою власну «теорію утримання», згідно якої вартість визначається не працею, а витратами виробництва, які обумовлені працею і капіталом [6].

Згідно з його теорією, капітал виникає в результаті жертви капіталіста, який заощаджує частину капіталу, що не використовується у виробничому процесі задля видачі заробітної плати та заохочень.

Таким чином, наукове пізнання капіталу невід'ємно від історичної еволюції економічної думки. Основні, розглянуті вище, періоди розвитку економічної теорії та визначення капіталу представлені в табл. 1.

У сучасній західній економічній науці капітал трактується як «блага довготривалого використання, створені людиною для виробництва інших товарів і послуг». Це визначення капіталу служить загальною основою для різних понять, використаних у вжитку і в економічній літературі. Проте, сучасні вітчизняні учені по-різному трактують капітал.

Основними представниками сучасної школи є Бланк І.О., Грачбов О.В., Ковальов В.В., Воробйов Ю.М., Стоянова О.С., Балабанов І.Т., Лук'яненко І.Г., Школьник І.О. та ін [1, 6, 8].

Розглянувши еволюцію сутності капіталу, можна зробити висновок, що визначення поняття капітал залежить від того як кожен автор трактує дане поняття. Проте, всі ці визначення позначають капітал як вкладення фінансових ресурсів (власних і позичкових засобів) в підприємство з метою їх збільшення в майбутньому.

Виходячи з досліджених нами понять сутності капіталу, можна стверджувати, що капітал підприємства формується за рахунок різних зовнішніх та внутрішніх джерел фінансування та розподіляється на матеріальні і нематеріальні активи, що створюють дохід, приймаючи участь в різних виробничих процесах.

У зв'язку з цим, виникає необхідність розгляду особливостей формування структури капіталу підприємства.

Структура капіталу – спеціальне логічне поняття, введене в сучасний фінансовий аналіз для позначення комбінації (співвідношення) джерел позичкового і власного фінансування, яка прийнята в підприємства для реалізації її ринкової стратегії.

Сьогодні цей термін часто замінюють поняттям «фінансовий важіль», і цей вираз увійшов до лексику не випадково. Важіль – інструмент, що полегшує або примножує ефект затрачених зусиль. Залучення позичкового фінансування повинне працювати на стратегічні задачі власника. У контексті фінансування термін «фінансовий важіль» посилає нас до регулярної практики фінансування довгострокового розвитку за рахунок позичкових засобів заради досягнення інтересів власника, а точніше, заради зростання ринкової вартості активів підприємства. Разом з тим, необхідно розділяти поняття склад та структура капіталу підприємства.

Склад капіталу підприємства – це сукупність (перелік) створюючих його елементів, а структура – співвідношення (питома вага) даних елементів.

Склад і структура капіталу підприємства чинників виробничого, економічного і організаційного характеру, що визначаються поряд, в різних галузях і підгалузях економіки різні. У таких фондомістких видах економічної діяльності підприємства, як виробництво машин та устаткування переважаючим елементом капіталу є амортизаційні відрахування.

У легкій промисловості і торгівлі значна частка належить заробленому прибутку. Разом з тим, одне підприємство на різних етапах діяльності має в своєму розпорядженні різний склад і структуру капіталу.

Таблиця 1

Трактати твердження капітал на різних етапах розвитку економічної думки

Етап розвитку економічної думки	Напрямок економічної думки	Представники шкіл	Визначення капіталу
Докапіталістичний період (16-17 ст)	Меркантилізм	У.Стаффорд, Де Сантус, Г.Скаруффі, А.Монкретьєн	Капітал – це гроші. Головне джерело прибутку капіталу – оборот в зовнішній торгівлі.
Буржуазна класична політична економія (13-19 ст)	Фізіократи	Кене, В.Мірабо, Ж. Сисмонді У.Петті, А.Сміт, Д.Рікардо, Ст.Милль	Капітал існує у формі щорічних авансів і первинних авансів – фонд землеробського Господарства Капітал – безперервно примножуюча себе вартість. Капітал – це засоби виробництва, накопичена праця. Провели розподіл капіталу на основний і оборотний.
	Марксизм	К.Маркс, Ф.Енгельс	Капітал – це суспільні відносини, вартість, що самопримножується, причина зростання вартості – неоплачена чужа праця
Класична політична економія (к.19-п.20 ст)	Австрійська школа	Е. Бем-Баверк, До. Менгер, Ф. Візер	Ввели фактор часу у визначення капіталу. Дохід на капітал – це винагорода за відмову від задоволення тимчасових потреб в даний момент заради майбутнього
	Математична школа	До. Віксель, І. Фішер, У. Парето, Л. Вальрас	Капітал – це результати минулої праці, які мають вартість, збільшуючи продуктивність праці і землі в даний момент. Джерело прибутку – рідкість капіталу
	Кембріджська школа	А. Маршалл, А. Пігу	Капітал – це частина людського багатства, направлена на привласнення за допомогою торговельно-промислової діяльності. Попит на капітал виникає унаслідок його продуктивності. Виникнення доходу на капітал пов'язане з очікуваннями і очікуваним ризиком
	Сучасні економічні теорії. Кейнсианство	Дж.Кейнс	Капітал – багатство, здатне приносити більший дохід, ніж у разі його альтернативного використання – збереження в грошовій формі. Умова перетворення багатства в капітал – перевищення доходу над відсотком.
	Неокласична школа	М. Фрідмен, Дж. Хікс, П. Лоффер	Капітал – товари виробничого призначення. Капітал – це грошова сума, використана в господарських операціях з метою отримання доходу.
	Некейнсіанство	Е. Хансен, Дж. Робінсон	Капітал – засоби виробництва. Джерело прибутку – фізична сутність капіталу, підприємництво, ризик.

Наприклад, на етапі становлення воно фінансується за рахунок власних або позичкових засобів, а у міру його подальшого розвитку з'являється зароблений власний капітал у вигляді прибутку, неорганізований позичковий капітал

функціонування. Причому, власний і, особливо, позичковий капітал підприємства розглядаються не тільки як основні елементи капіталу підприємства, але і як джерела додаткового його приросту. Зокрема, позичковий капітал підприємства притягується для максимізації прибутку або ринкової вартості підприємства.

Кінцева структура капіталу підприємства визначається шляхом аналізу міри впливу окремих джерел додаткового капіталу на той, що функціонує спочатку і зміни в ньому співвідношення власної і позичкової складової (табл.2).

Таблиця 2

Формування капіталу підприємства

Напрямок аналізу	Сутність	Напрями використання
Потреба в капіталі	Грунтується на потребі в оборотних і необоротних активах	Формування активів підприємства
Склад капіталу	Сукупність створюючих елементів	Забезпечення господарської діяльності підприємства
Структура капіталу	Співвідношення власного і позичкового капіталу	Забезпечення фінансової діяльності підприємства
Джерела додаткового капіталу	Може бути реалізовано за допомогою збільшення власником підприємства його первинних інвестицій, або фінансуванням із зовнішніх джерел	Необхідні при зростанні масштабів діяльності, збільшенні дебіторської заборгованості збільшенні об'ємів закупівель
Кінцева структура капіталу	Оптимальне співвідношення власного і позичкового капіталу підприємства	Досягнення мінімуму витрат на формування капіталу і максимуму ринкової вартості активів підприємства
Ступінь ефективного використання капіталу	Оцінка ефективності використання основного і оборотного капіталу	Забезпечення рентабельної діяльності підприємства
Фінансовий результат діяльності підприємства	Отримання підприємством максимального прибутку	Забезпечення добробуту менеджерів і акціонерів підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі [5,8,9]

Таким чином, проблема формування та ефективного використання капіталу підприємства припускає рішення питань про обсяг потреби, його склад і структуру, джерела додаткового капіталу, кінцевої структури капіталу підприємства ступеня його цільового використання, а також про фінансовий результат діяльності підприємства.

Висновки. В ході нашого дослідження ми дійшли висновку, що основною метою формування капіталу є задоволення потреби в придбанні необхідних активів і оптимізації його структури з позиції забезпечення умов ефективного його використання.

Потреба в ресурсах являє собою їх грошовий еквівалент для створення і підтримки виробничо-технічної бази підприємства, достатнього запасу оборотних виробничих фондів і фондів обігу на початковій стадії діяльності підприємства і при подальшому його розвитку.

Література: 1. Економіка знань: виклики глобалізації і Україна : [Текст] / [під заг. ред. А. С. Гальчинського, С. В. Львовичкіна]. — К. : НІСД, 2004. — 261 с. 2. Історія економічних учень : [підруч.] / [за заг. ред. В. Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2004. — 1300 с. 3. Классики кейнсианства: В 2-х т. Т. I. К теории экономической

динамики / Р. Харрод. Экономические циклы и национальный доход. Ч. I–II. / Э. Хансен. Предисл., сост.: А.Г. Худокормов. – М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1997. – 416 с. 4. Макашева Н. Кондратьева: неоконченная теория динамики и методологические проблемы экономической науки : [Текст] / Н. Макашева, Н. Д. Загадка // Вопросы экономики. — 2002. — № 3. — С. 4. 5. Новый экономический словарь : [Текст] / [под ред. А. И. Азрилияна]. — М. : Институт новой экономики, 2009. — 1088 с. 6. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений : [Текст] / Д. Норт ; [пер. с англ.]. — М. : Высшая школа экономики, 2010. — 256 с. 7. Рой О. М. Исследования социально-экономических и политических процессов : [Текст] / О. М. Рой. — СПб. : Питер, 2004. — 364 с. 8. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм, демократия : [Текст] / Й. А. Шумпетер. — М. : Эксмо-Пресс, 2008. — 864 с. 9. Экономический словарь : [Текст] / [авт. и сост.: А. Н. Азрилиян, О. М. Азрилиян, Е. В. Калашникова, О. В. Квардакова] ; [под ред. А. Н. Азрилияна]. — [2-е изд.]. — М. : Ин-т новой экономики, 2008. — 1152 с. 10. Aghion P., Howitt P. A Model of Growth through Creative Destruction // *Econometrica*, 1992, V. 60. P. 323.

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТИВНІСТЮ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ НА МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВАХ З УРАХУВАННЯМ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ

*Молдованов М.І. к.е.н., доцент, Литвиненко А. О. магістр
Київський національний університет технологій та дизайну*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню динаміки змін продуктивності праці та факторів, що на неї впливають. На основі структурних статистичних показників діяльності малих та середніх підприємств України проаналізовано тенденції у співвідношенні темпів зростання продуктивності праці і оплати праці. Обґрунтовано необхідність змін в системах управління продуктивністю та стимулювання працівників.

Ключові слова: продуктивність праці, стимулювання праці, підприємництво, малий та середній бізнес, менеджмент, персонал.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРОДУКТИВНОСТЬЮ ТРУДА ПЕРСОНАЛА НА МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ С УЧЕТОМ СОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ

*М.И. Молдованов к.э.н., доцент, Литвиненко А. А. магистр
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Аннотация. Статья посвящена исследованию динамики изменений производительности труда и факторов, влияющих на нее. На основе структурных статистических показателей деятельности малых и средних предприятий Украины проанализированы тенденции в соотношении темпов роста производительности труда и оплаты труда. Обоснована необходимость изменений в системах управления производительностью и стимулирования работников.

Ключевые слова: продуктивность труда, стимулирование труда, предпринимательство, малый и средний бизнес, менеджмент, персонал.